

Ant Šatrijos atsiveria akys...

Nebus daug, jei pasakysiu, kad užkopus ant šio kalno ne tik akys atsiveria, bet ir, įkvėpęs oro, iš nuostabos kurį laiką žodžio negali ištarti. Prieš tave – vos ne visa kalvotoji Žemaitija, nusagstyta piliakalniais, išraizgyta per pievas, miškus sau kelią besiskinančiais upeliais. Prieš akis ir legendomis apipinti Girgždūtės, Moteraičio, Sprūdės, kiti šio krašto didieji piliakalniai, Gaušėnai, Luokė, Vieksnaliai, Upyna, Užventis, net Telšiai matosi.

Daugelį šių kalnų mokslininkai priskiria baltų gynybos ir kulto centrui. Teigiama kad jie – žemaičiams nuo kryžiuočių savo kraštą ginti padėjusios Medininkų žemės gynybinės-signalizacinės sistemos dalis, kurią šių dienų istorikai jau yra patikrinę ir praktiškai. Kaip ta sistema veikia? Įsivaizduok, kad nuo Panemunės atslenka juodas priešų debesis. Pastebėjai? Užkurk naktį laužus ant Panemunės aukščiausių kalvų. Jūs tuoj pamatys krašto gynėjai, savo pilis pasistatę ant netoliese esančių kalvų, tad ir jie uždegs laužus. Iš jų šią žinią apie artėjantį priešą perims kiti ir taip žinia pasklis po visą kraštą.

Šatrija – Uplynos seniūnijos Pašatrijos kaime, netoli Luokės miestelio, 1,5 km į pietvakarius nuo Luokės–Šaukėnų kelio. Tai garsiausias, vienas iš aukščiausių, dažniausiai keliautojų, turistų lankomas ir vienas gražiausių kalnų šiame krašte.

Šatrijos kalnas (Pašatrijos piliakalnis) ir jo apylinkės. Nuotraukos iš Varnių regioninio parko archyvo

Jis susidarė paskutinio ledynmečio laikotarpiu. Kalnas virš jūros lygio yra iškilęs apie 228 metrus. Rašau „apie“, nes rašytiniuose šaltiniuose tiek šio, tiek ir kai kurių kitų Žemaitijos piliakalnių aukštis net ir specialistų skirtingai nurodomas. Šis piliakalnis saugomas valstybės, jis įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros paminklų sąrašą.

Čia – ir Šatrijos kraštovaizdžio draustinio teritorija, kuri užima 813 ha plotą. Jame esančių ūkinės ir kitos veiklos apribojimų tikslas – išsaugoti unikalios ir raiškiausios Lietuvoje moreninių masyvų kraštovaizdį ir čia esantį ypatingos vertės archeologinį kompleksą.

(Nukelta į 24 p.)

Šatrijos kalnas (Pašatrijos piliakalnis, jis ir Luokės kalnu vadinamas) – I tūkst. po Kr. II p.–II tūkst. datuojamas Pašatrijos piliakalnis. Senovėje jo palkalnėje yra buvusi gyvenvietė. Žmonės čia gyventi pradėjo daugiau negu prieš keturis tūkstančius metų. Čia yra rasta IX–XII a. degintinių kapų, laidojimo urnų, dubenuotųjų akmenų, akmeninių kirvukų, gintaro ir stiklo papuošalų, ašarinių puodelių, kt. praeities liudininkų. To laikotarpio radinių čia lankydamasis net ir žemės nekasinėdamas gali rasti – jie tiesiog patys iš dirvožemio lenda. Pasak archeologų, ant Šatrijos kalno pilies būta dar ir XIV a., kai vyko žemaičių kovos su kryžiuočiais. Priešui pasiekti šią pilį buvo gana sudėtinga, nes itin statūs jo šlaitai, ypač vakarų ir rytų pusėje. Žemaičiams ši vieta buvo išskirtinės svarbos, nes, pasak tyrinėtojų, čia būta ir pagonių šventvietės. Tad nieko nuostabaus, jog senovo tikėjimo išpažinėjai šios vietos nėra apleidę iki šiol, čia jie renkasi trečiąjį liepos šeštadienį švęsti ugnies pagerbimo šventės bei kitomis progomis.

Atsistojęs ant Šatrijos, gerai įsižiūrėjęs, pamatysi ir tolimoje saulėje blizgančių ežerų mėlį. Kai giedras dangus, iš čia matosi net už 35 km dunksanti Šilalės rajono „žvaigždė“ – aukščiausias Žemaitijos kalnas (piliakalnis) Medvėgalis.

Šatrija legendomis ir padavimais apipinta. Jei tikime senolių pasakojimais, tai ant to kalno šeimininkauja raganos, jos jį ir supylusios, kai čia, apkrikštijus Žemaitiją, buvusi pastatyta viena pirmųjų bažnyčių. Negalėjo jos susitaikyti su tuo, kad čia, Žemaitijoje, jų mėgstamiausioje susirinkimo vietoje, būtų bažnyčia, tai ją žemėmis ir užpylusios.

Sakoma, kad norėdami savo kantrybę išbandyti, įsitikinti, ar tos piktosios jėgos čia išties renkasi, kai kas yra pabandęs ant šio kalno ir naktį praleisti.

Šį kalną ir nuo jos atsiveriančius vaizdus savo kūriniuose yra įamžinę daugelis lietuvių menininkų. Teigiama, kad įkvėptas šių apylinkių grožio M.K.Čiurlionis sukūrė „Piramidžių sonatą“, o kur dar Maironio, Kazio Bradūno, Eduardo Mieželaičio, kitų poetų eilės. Neatsitiktinai ir rašytoja Marija Pečkauskaitė savo kūrinius pasirašinėjo literatūriniu Šatrijos Raganos slapyvardžiu.

Taigi, Šatrija – didžioji Žemaičių gražuolė. Nusileidus nuo jos, vertėtų pasukti į Luokę – miestelį, kuriame, apkrikštijus Žemaitiją, buvo pa-

Baltiškės piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

statyta viena pirmųjų bažnyčių šiame krašte. Čia kurį laiką yra rezidavę ir žemaičių vyskupai. Na o miestelio aikštėje, vėlgi pasak legendos, mirtinai buvo sumuštas šio krašto didžiausias razbaininkas Tadas Blinda. Netoli nuo jos esančiame Bivainės miške auga ir Tado Blindos pušis.

Luokės miestelis kalnų apsuptas. Jie taip pat legendomis apipinti. Netoli jo, 1 km į pietvakarius nuo Luokės – Baltiškės gyvenvietė. Čia dunkso Baltiškės piliakalnis.

Ar tiesa, kad ant Žąsūgalos kalno poilsui nutupia žąsys?

Netoli Šatrijos, Luokės seniūnijos Baltininkų kaime dunkso kitas vienas aukščiausių Žemaitijos

Žąsūgalos piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

Girgždūtės piliakalnio šlaitas. 1946 m. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

Girgždūtės piliakalnio šlaitas dabar. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

Girgždūtės piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

kalvų– Žąsūgala. Jis turi ir kitą pavadinimą – Baltininkai. Kalno aukštis – daugiau negu 210

metrų. Nuo jo taip pat atsiveria nepakartojamo grožio Žemaitijos vaizdai, matosi Girgždūtės, Medvėgalio, Moteraičio, Šatrijos, Sėbų, Sprūdės piliakalniai, daug kitų akį traukiančių kalvų, aplinkinių gyvenviečių. Tolyje mėlynuoja miškų masyvai, lyg kokios drobės žemę nuklosčiusios pievos ir dirbami laukai. Senovėje šios vietos priklausė kuršių žemei. Pasak istorikų, Žąsūgalos kalnas seniau turėjo gynybinę paskirtį, buvo naudojamas kaip svarbus sergėkalis. Piliakalnio pavadinimas aiškinamas paprastai, atseit, ant jo mėgsta nutūpti pro šalį praleikiančios žąsys. Ar tikrai taip yra, ko gero, įsitikinti nesunku, čia apsilankius kad ir vėlų rudenį ar pavasarį Na o mūsų kelias suka toliau ir veda link kitų

(Nukelta į 26 p.)

Pilalė, Pagirgždūtė. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

garsiujų ir gražiųjų šio krašto piliakalnių. Tai ne maršrutas, tai tik trumpa pažintis su jais.

Girgždūtė – kalnas, ant kurio 200 m aukštyje buvo ežerėlis

Savo pavadinimu maloniausias iš čia esančių piliakalnių – Varnių seniūnijos Pagirgždūčio kaime pūpsanti puikioji Girgždūtė. Šis kalnas savo aukščiu beveik toks pat kaip ir Šatrija. Tai – IX–XVI a. archeologijos paminklas. Piliakalnį sudaro du kalvagūbriai. Pasak tyrinėtojų, yra pagrindo manyti, jog ant šio kalno taip pat yra buvusi pagonių šventykla. Ant vieno kalvagūbrio senojo tikėjimo išpažinėjai religines apeigas atlikdavo, o ant kito jie buvo pilį pasistatę. Ant šio žemaičių nuo seno garbinamo kalno žemaičiai ir savo šventes švėsdavo, čia ir kitomis progomis susirinkdavo.

Šis piliakalnis unikalus tuo, jog seniau ant vakarinio jo kalvagūbrio, 200 m aukštyje, tyvuliavo nedidelis ežerėlis. Jis nusiausintas sovietmečiu. Šiose vietose, Girgždūtės pietinės kalvos šlaite, išteka Alkapis, duodantis pradžią Kražantės upei.

1578 m. istoriniuose šaltiniuose minimas Pagirgždūčio dvaras. Žinoma, kad jos savininkas Juozapas Sirevičius 1831 m. buvo sutelkęs apie 100 sukilėlių būrį, pats jam vadovavo. Mena šis kalnas ir Dirmeikių kaimo gyventojus 1945 m. Kūčių dieną ištikusią sunkiai protu suvokiamą tragediją.

Moteraičio piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

Iš kur toks gražus kalno pavadinimas? Vieni sako, kad šis vardas prigijo pagal jį gynusio ir ant jo palaidojo karo vado Girgždo vardą. Kiti pasakoja, kad ant šio kalno, eidami tarnystę ir saugodami nuo priešų kraštą, seniau laužus degindami karžygiai. Jie dūdas pūtę, o jų garsas toli sklidęs, tad ir pavadinę kalną Girgždūtė, atseit „girdžiu dūdas“. Pasak kito padavimo, kalną savo mirusiai mylimai žmonai supylęs milžinas Girgždūtis. Dar ir šiandien gyvas padavimas, kad kalne esą požemiai, kad daug turtų yra paskandinęs Girgždūtės viršuje buvęs ežerėlis.

Apie 4 km į rytus nuo Girgždūtės – Spasčių kalnas, ant kurio, kaip teigia istorikai, tikėtina, jog stovėjo priešakinė Girgždūtės tvirtovė (ją 1315 m. buvo užpuolę kryžiuočiai).

Moteraičio piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

Kas supylė Moteraičio kalną?

Kitas itin gražiu vardu pavadintas Telšių krašto piliakalnis – Moteraitis. Jis – vos kilometras į pietryčius nuo Pavandenės kaimo. Netoli piliakalnio, pietų pusėje, bangeles į krantą ridena Glūdo ežeras. Šis kalnas taip pat vienas didžiausių Žemaitijoje – virš jūros lygio jis iškilęs beveik 220 metrų. Čia – Žemaičių takoskyros kalvyno dalis. Šis piliakalnis, kaip ir netoliese esančios Sprūdės bei Knabės kalvos, senoji Pavandenės dvarvietė, kitos šių apylinkių vietos – Pavandenės kraštovaizdžio draustinio teritorijoje. Iš tolo matosi ant jo aukščiausios vietos žemaičių pastatytas medinis kryžius.

Moteraitį nesunku iš kitų šio krašto piliakalnių atskirti dar ir tuo, kad jį sudaro keturios kalvos. Jei žiūri iš tolo, rytinė kalva panaši į moters galvą, kalvos centre – į moters krūtinę panašūs du pakilimai, toliau kalva nutęsia į vakaruos. Bendras vaizdas toks, kad atrodo, jog čia – poilsiui prigulusi moteris. Nuo to ir kalno pavadinimas.

Šis piliakalnis taip pat legendomis ir padavimais

Sprūdės piliakalnis, Pavandenė, Glūdo ežeras. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

apipintas. Jei tikėsime jais, tai senovėje šiame kalne buvo įrengti rūšiai, kuriuose, artėjant priešui, krašto gynėjai savo moteris ir vaikus bei senolius slėpdavo, ant šio kalno moterys susirinkdavusios savo vyrus į karą išlydėti. Pasak kitų padavimų, šis kalnas taip pat buvęs supiltas todėl, kad čia stovėjusi bažnyčia. Gali išgirsti pasakojant ir kad kalną, samčiais apsikeisdami, supylė du milžinai – Sprūdis ir Moteraitis, kad ant kalno stovėjusi bažnyčia yra ne užkasta, o pati į žemę prasmegusi, kad šį kalną laumės lanko ir kt.

Prie Moteraičio daug ir svarbių istorinių įvykių

(Nukelta į 28 p.)

Sprūdės piliakalnis, Pavandenė, Glūdo ežeras. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

būta. 1831-aisiais, vykstant sukilimui, šiose vietose ir ant netoliese esančio Gaudkalnio sukilėliai telkėsi, mūšiai vyko.

Sprūdės piliakalnis mena Mindaugo laikus

Moteriškais vardais yra pavadinti ir keli kiti Telšių krašto piliakalniai. Tai Getautė, Sprūdė (Šaukštelis), Plinija, Širmė.

Netoli Moteraičio, Girgždūtės, Pavandenės, Glūdo – puikiai sutvarkytas, gerai prižiūrimas, didelę turistų trauka tapęs 26 ha teritoriją užimantis Šaukštelio kaime esantis Sprūdės piliakalnis, dar ir Šaukšteliu vadinamas. Ant jo virš aus įrengta 73 m² apžvalgos aikštelė. Piliakalnis itin gerai matosi važiuojant Pavandenės–Janapolės keliu. Sprūdę, kai kuriuos kitus aukščiausius šio krašto piliakalnius mėgstama net piramidėmis vadinti, nes jų forma primena piramides. Na o pasak padavimų, ant šio kalno yra stovėjusi nuo užrūstinto savo brolio – Lietuvos karaliaus Mindaugo – pasprukęs Sprūdeika. Jis naujai buveinei pasirinkęs saugiausią ir geriausiai apžvelgiamą Žemaitijos vietą, čia pastatęs medinę pilį, o po ją įrengęs rūsius (slėptuves). Nuo kunigaikščio vardo ir kilęs piliakalnio pavadinimas. Galima išgirsti pasakojimų, kad tą kalną pats Sprūdeika ir supylęs. O koks Žemaitijos kalnas galėtų būti piliakalniu vadinamas,

Sprūdės piliakalnis, Pavandenė, Glūdo ežeras. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

jei nesklitų kalbos, jog jame yra požemiai, kuriuose didžiuliai turtai paslėpti. Sprūdė dar išskirtinė tuo, jog, pasak padavimų, tame kalne – visa požemių karalystė, o ją prie užburtų geležinių durų velniai saugo. Sakoma, kad dar niekam nėra pavykę ten patekti. Bandžiusių prisikasti prie jų buvę, bet velniai tokį viesulą sukeldavę, kad kasėjai lyg plunksnelės išlakiodavę ir tik trečią dieną namo parsirasdavę. Vietiniai sako, kad gal tos požemių karalystės tame kalne ir nėra, bet kad požemių būta, rodo tai, jog kalno viršus kasmet vis labiau įlinkęs...

Piliakalnio aikštelė iškilusi apie 216 m virš jūros lygio. Spėjama, kad jo papėdėje XI–XII a. buvo gyvenvietė. Čia yra rasta akmeninių kirvukų, ietigalių, I tūkst. po Kr. lipdytinios keramikos

Sprūdės piliakalnis. Nuotrauka iš Varnių regioninio parko archyvo

šukių, daug įvairių kitų praeities liudininkų.

Nuo Sprūdės piliakalnio atsiveria nepakartojamo grožio Varnių duburio vaizdai, iš čia matosi Biržulio ir Lūksto ežerai, Varniai, Pavandenė, Sklepkalnis, panoramose gražiai į viršų šaunantys Šatrijos, Girgždūtės, Medvėgalio bei kiti piliakalniai.

Širmė ir jos apylinkės – buvęs Viržuvėnų kulto centras?

Kitas moterišką pavadinimą turintis šių vietų piliakalnis – Varnių seniūnijos Janapolės kaime, dešiniajame Virvyčios upės krante, nusausinto Biržulio ežero vakarinėje pakrantėje, esanti Širmė. Ji – kelių kalvų masyvo, kuriame, kaip teigia istorikai, yra buvusios 4 akmens amžiaus gyvenvietės, viršūnė. Šio piliakalnio apylinkės Žemaitijoje bene labiausiai archeologų ištyrinėtos. Kasinėjimų metu nustatyta, kad žmonės čia gyveno jau mezolito laikotarpiu. Ypač tankiai jų šiose vietose būta vėlyvajame neolito ir žalvario amžiuje, yra aptikta ir I tūkst. II p. įtvirtintos gyvenvietės pėdsakų. Na o XII–XVI a. čia gyvenę žmonės davė pradžią Viržuvėnų kaimui. Netoli, už 800 m nuo Širmės, – Alkakalnis, o šalia jo – Stabinės kaimas, anksčiau Stabakūlio lauku vadintas. Į pietryčius nuo Alkakalnio plytinčios pievos Alkalėmis vadinamos. Už 800 m į rytus nuo Alkakalnio – ritualinis Duonkalnio kompleksas. Visa tai liudija čia buvus vieną iš svarbiausių šio krašto pagonių ritualinių vietų – pagonių Viržuvėnų kulto centro.

Kas suras Getautės kalno rūsiose paslėptus švedų prisiplėštus turtus?

Getautė... Ar gali būti gražesnis piliakalnio vardas už šį? Jis – Viešvėnų seniūnijos Getautės kaime, miškingame Viešės upelio kairiajame krante. Spėjama, kad būtent čia kūrėsi gyventojai,

daug pradžia Viešvėnų miesteliui, kad Viešės pakrantėse stovėjo ir 1253 m. rašytiniuose šaltiniuose minima kuršiams priklausiusi Viešės pilis. Piliakalnis datuojamas I–IX a.

Mūsų laikus pasiekę padavimai sako, kad ir šį kalną, kaip ir daugelį kitų aplinkinių, milžinai supylę, kad šiame kalne ir rūsiai buvę, tik čia jau ne žemaičiai karžygiai savo brangiausių žmones slėpę, o švedai per karys prisiplėštą žemaičių turtą, kad vietos žmonės net ir įėjimą į tuos rūsius žinoję.

Plinija – tikėtina senovės žemaičių piliakalnis-prieplauka

Vienas iš paslaptiniausių, geriausiai tvarkomų Telšių krašto piliakalnių – Plinija. Jis dunkso Žarėnų seniūnijos Paplienijos kaime, Minijos dešiniajame krante. Pasak archeologų, kurie šį kalną tyrinėjo XX a., čia senovėje galėjo būti piliakalnis-prieplauka. Jo teritorija – apie 5,5 hektaro.

Aplankėme, trumpai pažvelgėme į keletą Telšių rajono teritorijoje esančių piliakalnių. Jei tęstume kelionę toliau, turėtume dar pasukti ir į ne mažiau legendomis bei padavimais apipintus, ne mažiau paslaptinius ir garbingą šio krašto istoriją liudijančius Biržuvėnų, Buišų, Buožėnų, Džiuginėnų, Gaudkalnio, Kalnėnų, Lauko Sodos, Miksodžio, Sėbų, Skurvydiškės, Vembūtų bei kitus piliakalnius.

Palikime šią kelionę kitam kartui.

Zenono Baubonio nuotraukoje – Getautės piliakalnis iš rytų pusės 2004 m. Nuotrauka iš Z. Baubonio asmeninio archyvo